

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-91-4-23>

ЕПІЗОД З ІСТОРІЇ ВСТАНОВЛЕННЯ ВЛАДИ ДИРЕКТОРІЇ УНР У М. ЄЛИСАВЕТГРАДІ У ЛИСТОПАДІ-ГРУДНІ 1918 Р.

Тимошенко В. Л.

аспірант кафедри всесвітньої історії

*Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна*

У листопаді – грудні 1918 р. в Єлисаветграді склалася непроста соціально-економічна і політична ситуація. Місто та його мешканці були виснажені наслідками Першої світової війни та подіями початкового етапу Української революції. Українська держава гетьмана П. П. Скоропадського трималася значною мірою на німецьких багнетах, селянство було невдоволене продовольчими реквізиціями, природною реакцією на які стали масові антигетьманські повстання. Так, одне з перших великих селянських заворушень в Україні відбулося вже у травні 1918 року в околицях Єлисаветграда. Тоді проти чинної влади піднялося понад 1 000 селян [4, с. 128]. Паралельно з цим у межах краю розгорнуло роботу більшовицьке підпілля, організувалися загони отаманів Н. Григор'єва та А. Гулого-Гуленка, які оперували в Єлисаветградському повіті [3, с. 110–111]. Місто, на відміну від сіл краю, тривалий час зберігало толерантний нейтралітет стосовно центральної влади та її дій.

Все різко змінилося в листопаді 1918 року, після підписання Комп'єнського перемир'я, за умовами якого поразкою для Німеччини та її союзників закінчилася Перша світова війна. Ще у жовтні 1918 року П. П. Скоропадський, розуміючи, що Німеччина стоїть на порозі неминучого фіаско, намагався заручитися підтримкою Антанти, що обумовлювало зближення гетьмана з лідерами Білого руху та формування проросійського кабінету міністрів на чолі з С. М. Гербелем. Усе це в комплексі значно підірвало авторитет гетьманської влади. У листопаді 1918 р. в Україні розгорнулося антигетьманське повстання, у наслідок якого П. П. Скоропадський 14 грудня підписав маніфест про зречення та емігрував до Німеччини. Влада в країні перейшла до Директорії, яка відновила УНР.

У цих непростих умовах німецькі окупаційні війська почали поступову евакуацію. За спогадами німецького офіцера Г. Франца, вони виходили з країни, охопленої *«восстанием, в которой больше не существовало ни авторитета, ни порядка, где царили произвол и партизанская война...»* [2, с. 183].

У Єлисаветграді гетьманську владу було повалено в листопаді 1918 р. Це сталося за активної участі колишніх вільних козаків та за підтримки Українських Січових Стрільців [3, с. 103]. Під час відходу німецьких військ на залізничній станції Єлисаветград сталася збройна сутичка, оскільки німці, всупереч наказу Директорії УНР, намагалися дістатися залізницею до Знам'янки. На той час у місті дислокувалися 1-й та 2-й Січові полки, Кінний дивізіон отамана Д. Вербицького, Галицький курінь. У ході двогодинного бою німці відступили, в полон потрапило 300 німецьких солдатів, українські військові втратили 10 осіб [3, с. 108], які з почестями були поховані в Єлисаветграді. Про це писала місцева газета «Друг народа», повідомляючи про «похорон козаків, убитих в бою з німцями 17 грудня 1918 року» [1, с. 198].

Про події грудня 1918 року на вокзалі в Єлисаветграді повідомляє німецький військовий журналіст, керівник прес-служби німецьких окупаційних військ у Миколаєві Вальтер Фест, який ще 1919 року опублікував спогади про події в Україні у 1918 році [5]. За його даними суть конфлікту в Єлисаветграді виглядає так: частини 9-го Ландштурмового полку намагалися виїхати з Єлисаветграда до Знам'янки, користуючись договором про збереження нейтралітету, а українська сторона заявила, що не може пропустити частини полку до Знам'янки аби вони не об'єдналися з іншими німецькими частинами. При цьому німцям було рекомендовано прямувати в сторону «Бирсула–Казатин» [5, с. 121]. Німці на це не погодилися, оскільки на півдні їхні частини «разоружали и грабили» [5, с. 121]. Не узгодивши дії, обидві сторони вступили в бій, в наслідок якого переважаючи українські частини завдали поразки німцям. За даними В. Феста в бою загинуло 47 осіб, 60 – отримали поранення. Серед останніх пізніше троє померли від ран та один – від тифу. Також мемуарист повідомляє, що захоплені в полон німецькі солдати були пограбовані та жорстоко побиті. Поранені були переведені в лікарню Святої Анни [5, с. 122].

Провівши пошук інших документальних свідчень про описані вище події, нам вдалося встановити поіменний список німецьких солдат, які загинули в бою на вокзалі Єлисаветграда, який ми представляємо у таблиці 1.

Як бачимо, наведені дані підтверджують мемуари Вальтера Феста. Буремне ХХ століття на жаль не зберегло Лютеранське кладовище, воно було ліквідоване в радянський час, його територія нині забудована міськими промисловими об'єктами. Але повернення імен офіцерів і солдатів, навіть тих, які діяли по іншу сторону барикад, відіграє важливу роль для примирення народів та повернення історичної пам'яті.

Таблиця 1

Солдати 9-го Ландштурмного полку, які загинули в бою на вокзалі в Єлисаветграді у грудні 1918 року за даними метричних записів церкви Святої Марії м. Єлисаветграда Херсонської губернії [6, арк. 144–149]

Дата смерті (ст./нов. стиль)	Дата поховання (ст./нов. стиль)	Прізвище та ім'я	Звання, військовий підрозділ, вік	Місце поховання
1	2	3	4	5
05/18.12.1918	09/22.12.1918	Елерс Клаус	Солдати 8-ї роти 2-го батальйону 9-го Ландштурмного полку	Лютеранське кладовище м. Єлисаветграда
05/18.12.1918	09/22.12.1918	Брандіс Вільгельм		
05/18.12.1918	09/22.12.1918	Зель Юрген		
05/18.12.1918	09/22.12.1918	Брейгольц Йоганес		
05/18.12.1918	09/22.12.1918	Фіман Вільгельм		
05/18.12.1918	09/22.12.1918	Гольтгоф Гейндріх		
05/18.12.1918	09/22.12.1918	Роведер Генріх		
05/18.12.1918	09/22.12.1918	Беренгрубе Вільгельм		
05/18.12.1918	09/22.12.1918	Магіс Гуго		
05/18.12.1918	09/22.12.1918	Енгелькен Гейндріх		
05/18.12.1918	09/22.12.1918	Залінг Генріх		
05/18.12.1918	09/22.12.1918	Еверс Гейндріх		
05/18.12.1918	09/22.12.1918	Функ Ганс		
05/18.12.1918	09/22.12.1918	Шмілау Карл		

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5
05/18.12. 1918	09/22.12. 1918	Доце Іоанн	Солдати 7-ї роти 2-го батальйону 9-го Ландштурмного полку	Там само
05/18.12. 1918	09/22.12. 1918	Гольц Густав		
05/18.12. 1918	09/22.12. 1918	Теннес Іоанн	Солдати 7-ї роти 2-го батальйону 9-го Ландштурмного полку	Там само
05/18.12. 1918	09/22.12. 1918	Людерс Густав		
05/18.12. 1918	09/22.12. 1918	Горн Макс		
05/18.12. 1918	09/22.12. 1918	Борстель Фріц	Солдати кулеметної роти (M.G.1.II)	Там само
05/18.12. 1918	09/22.12. 1918	Горн Христіан		
05/18.12. 1918	09/22.12. 1918	Рейтер Гейнріх		
05/18.12. 1918	09/22.12. 1918	Губер Карл	Солдат 1-ї Вюр- темберзької артко- манди	Там само
05/18.12. 1918	09/22.12. 1918	Бек (ім'я невідоме)		
05/18.12. 1918	09/22.12. 1918	Голерц Отто	Солдати 7-ї роти 2-го батальйону 9-го Ландштурмного полку	Там само
05/18.12. 1918	09/22.12. 1918	Козловский Самуїл		
05/18.12. 1918	09/22.12. 1918	Шнейдер Альфонс	Солдат 1-ї Вюр- темберзької артко- манди	Там само
05/18.12. 1918	09/22.12. 1918	Йогансен Йос		
05/18.12. 1918	09/22.12. 1918	Вагнер Ріхард	Солдат 6-ї роти 2-го батальйону 9-го Ландштурмного полку	Там само

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5
05/18.12. 1918	09/22.12. 1918	Гейнц Адольф	Солдат 7-ї роти 2-го батальйону 9-го Ландштурмного полку	Там само
05/18.12. 1918	09/22.12. 1918	Дюренбах Маттеас	Солдат кулеметної команди (M.G.C.)	Там само
05/18.12. 1918	09/22.12. 1918	16 невідомих. Між ними лейтенант Вольф Гросс?	–	Там само
05/18.12. 1918	09/22.12. 1918	3-поміж невпізнаних Буш Гейнріх, Фрідріх Дітріх	–	
06/19.12. 1918	–	Гельміке (ім'я записане не розбірливо)	Солдат 7-ї роти 2-го батальйону 9-го Ландштурмного полку	Там само
31.12. 1918	03.01. 1919	Німейер Герман	Солдат 6-ї роти 2-го батальйону 9-го Ландштурмного полку, 44 года	Там само
02.01. 1919	03.01. 1919	Мейер Йоганн	Солдат 8-ї роти 2-го батальйону 9-го Ландштурмного полку, 44 года	Там само

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5
02.02. 1919	10.02. 1919	Бауер Ріхард	Солдат 6-ї роти 2-го батальйону 9-го Ландштурмного полку, 44 года	Там само
18.02. 1919	19.02. 1919	Рейман Фрідріх	Солдат 8-ї роти 2-го батальйону 9-го Ландштурмного полку, 43 года	Там само

Література:

1. Вівсяна І. А. Соборницька місія Українських Січових Стрільців у Наддніпрянщині. Науково-популярне видання – Харків, 2018. – 372 с.
2. Петров В. И. Непокорившиеся кайзеровскому нашествию/ Отв. ред. В.П.Наумов. – М.: Наука, 1988. – 208 с.
3. Роки боротьби 1917-1922рр. на Єлисаветчині. Український погляд. 1917-1918рр. Початок революційної стихії. Книга перша / Авт.-упоряд. Ю.С.Митрофаненко. – Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2018. – 212 с.
4. Савченко В. В. Дванадцять війн за Україну / Худож.-оформитель А.А.Ленчик. – Харків: Фолио, 2006. – 415 с.
5. Фест В. Николаев – последний форпост немецких войск на Черном море. – Николаев: Юрий Любаров, Анатолий Пацок, 2016. – 192 с.
6. Церковная книга умерших прихода Церкви Св.Марии. Томь XXIII. г. Єлисаветграда (1892–1921). – Державний архів Кіровоградської області. – Ф. 834. – Оп. 1. – Од. зб. 7. – 168 арк.